

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI ORDUSUNDA ALMAN SİLAHLARI

Mehmet BEŞİRLİ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mbesirli@gop.edu.tr

Özet

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, Avrupa ordularında ortaya çıkan gelişmelere ayak uydurma çabalarına girişti. Bu amaçla ordu ve donanmada Avrupalı askerî uzman/danışmanlara yer vermeye başladı. Bu uzman heyetler, siyasî ilişkilerin yoğun olduğu İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden talep edilmekteydi. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise, İngiliz ve Fransızların Türkiye'ye siyasî baskı uygulamaları ve iç işlerine müdahaleleri, Almanya ile siyasî ilişkilerin daha fazla gelişmesine sebep oldu. Almanya ile başlayan siyasî ilişkiler, zamanla ticarî, ekonomik ve askerî ilişkilerin de gelişmesini sağladı. Sultan, özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda dağılan Türk ordusunu yeniden düzenlemek için Almanya'dan askerî danışmanlar talep etti. Askerî danışmanların Osmanlı ordusunda görev alması ile Alman silah endüstrisi de ülkeye girdi. Krupp, Loewe ve Mauser gibi büyük Alman silah firmaları, Osmanlı ordusunun top ve tüfek vb. gibi önemli askerî teçhizatlarını karşılamaya başladılar. Özellikle Krupp, zamanla Türkiye'de top mühimmatı pazarında tekel durumuna geldi.

Anahtar Kelimeler: Türk, Alman, silah, Krupp, Loewe, Mauser

Abstract

From the XVIII th century, the Ottoman State started the activities of keeping step with the developments seen in European armies. For this aim, European military experts/advisors were placed in the army and the navy. These committees of experts were wanted from such countries as England and French, with which politic relations were intensive. Later, Prussia (Germany) became a part of this procedure. In the reign of Sultan Abdülhamid II, English and French political pressures on Turkey and their intervention in its internal affairs caused Turkey to develop more than before its relations with Germany. The political relations beginning with Germany also contributed to grow up in time commercial, economic and military contacts. In order to re-organize especially the Turkish army dissolved in the War of 1877-1878 Ottoman-Russia, the Sultan demanded military advisors from Germany. When the military advisors were appointed to the Ottoman army, German weapon industry also entered into the country. Large German companies of weapon such as Krupp, Loewe and Mauser started to provide the Ottoman army with cannons, rifles and similar important military equipments. Especially the company of Krupp monopolized the importation of artillery of Turkey in time.

Key words: Turkish, German, weapon, Krupp, Loewe, Mauser

I. Giriş

Osmanlı-Prusya askerî ilişkileri ve yardımlaşması, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Prusya kralı II. Friedrich, 1760'da Maria Theresia (Avusturya)'ya karşı bir savunma anlaşması yapmak için, Osmanlı Devleti'ne teklifte bulunmuştur¹. Ancak o dönemde çeşitli sebeplerden dolayı Osmanlı-Prusya arasında geniş çaplı bir askerî/siyasî anlaşma zemini sağlanamamıştır.

XVIII. yüzyılın sonunda Alman subaylarının İstanbul'a geldikleri ve Osmanlı ordusunun durumunu inceledikleri bilinmektedir. Örneğin, III. Selim'in isteği ile 1798'de Prusyalı Albay von Goetze Türkiye'ye geldi ve Osmanlı kara birliklerini denetledi². III. Selim, XIX. yüzyılın başlarında Nizam-ı Cedid adı altında 30.000 kişilik Avrupa tarzında etkin vuruş gücü olan bir ordu kurmasına rağmen, bu birliklerin başarısı uzun süreli olamadı. İç muhalefetin en etkili gücü durumuna gelen Yeniçerilerin ayaklanmasıyla, yeni kurulan askerî düzen sona erdirildi³. Sultan da, yaptığı yenilik denemelerini hayatıyla ödedi.

Osmanlı ordusunda radikal yenilik ve değişiklikler, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra gerçekleştirilmeye başlandı. Sultan II. Mahmud, Yeniçeriler ve onlara destek veren bazı ulema, bürokrat, asker ve diğer çıkarıcı grupların nüfuzlarını kırdıktan sonra yeniliklere başlayabildi. Bu çabalar içinde askerî mekanizmada gerçekleştirilmek istenenler oldukça önemli yer tutmaktaydı. Ancak bunun altyapısını oluşturmak için, Avrupa'dan yardım almaktan başka çare görülüyordu. Bunu bilen Sultan da, askerî düzenlemeler için modern bir orduya sahip Prusya'nın subaylarını ülkeye çağırma'yı en uygun yol olarak görmekteydi. Nitekim, bu niyet kısa sürede hayata geçirildi. Sultan II. Mahmud, 1835'de Prusya Kralı III. Friedrich'e başvurarak, ordusunda danışmanlık yapacak subaylar talep etti. Bu istek kabul edildi ve 1835 yılının Kasım ayının sonunda Yüzbaşı von Moltke ve Teğmen von Berg İstanbul'a geldiler. 1836'dan sonra bunları hepsi yüzbaşı rütbesinde olan von Vinkle, Fischer ve Mühlbach gibi askerî uzmanların Türkiye'ye gelişi izledi. Bunların asıl görevleri, askerî konularda danışmanlık ve askerî okullarda öğretmenlik yapmaktı. 1839'dan sonra bu subaylar görevlerini tamamlayarak ülkelerine geri döndüler⁴.

Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde de Türk ordusunun modernleştirilmesi için, askerî teşkilatta bazı düzenlemeler yapıldı ve genel askerî yükümlülükler konuldu. Ancak bunlar da- esasta ordunun vuruş kabiliyetini arttıracak düzeyde değildi ya da geniş çapta yenilik getirmekten uzak kaldı. Öte yandan dönemin konjonktürel siyasî ilişkileri çerçevesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de Fransız kökenli subaylar, Osmanlı ordusunun değişik birliklerinde danışmanlık yapmaktaydılar. Yine bazı Prusya kökenli subayların da, aynı dönemde İstanbul'daki askerî okullar ve birliklerde bulunduğu ve danışman-öğretmen olarak çalıştıkları görülmekteydi. Bunlardan von Malinowski (Emin Bey), Blum, Grünwaldt ve Wendt (Nadir Bey) paşa olarak Türk ordusunda görev yaparken; Lehmann, Lükling (Mahir Bey) ve Schwensfeuer (Ramim Bey) adlı subaylar albay rütbesini taşımaktaydılar⁵. Bu Prusyalı subaylar, kendi ordularından

ayrılarak Türk ordusunda görev yapmaya başlamışlardı. Bu sebeple hiçbir surette resmî sıfatları yoktu⁶.

1840'lardan itibaren Osmanlı ordusunda büyük ölçüde Amerikan silahları kullanılıyordu. Hatta Sultan II. Abdülhamid'in ilk iktidar yıllarında, iki ülke arasındaki toplam ticaretin % 90'ını Amerikan silah ve malzeme satışı oluşturmaktaydı⁷. 1870'li yıllardan itibaren Alman endüstrilerinin Osmanlı silah pazarına girmesiyle birlikte, ABD ve Alman firmaları arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. Bu yarışta kısa süre içinde Almanlar üstün duruma geldiler. Nitekim ABD'nin 1877'de Osmanlı Devleti'ne silah ihracatı 1.000.000 Osmanlı Lirası iken, 1883'de % 800 bir düşüşle 138.500 Osmanlı Lirasına inmiştir⁸.

Alman silah firmalarının Osmanlı Devleti'ne silah satışlarının tarihi 1860'lara kadar gitmektedir. 1861'de denemek amacıyla Alman Krupp firmasına⁹ ilk top siparişleri verildi. Bunu 1863'de 48 ve 1864'de de 64 batarya sahra topunun yine Krupp'a siparişleri izledi. 1869'dan sonra, firmanın İstanbul'da temsilciliği açıldı¹⁰ ve Krupp toplarının Osmanlı pazarına girişi hızlandı. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Alman-Türk siyasî ve ekonomik işbirliğinin artması ile birlikte firmanın Türkiye'ye top ihracı daha fazla artacak ve bunu Schwaben'deki Oberndorf Mauser ve Berlin Lutwig Loewe gibi diğer büyük Alman silah firmalarının¹¹ silah ve cephane ihraçları izleyecektir. Bu dönemde Alman silah sanayiinin Türk pazarına girmelerindeki etkenlerden birisi, 1870 Prusya-Fransa Savaşı öncesi ve esnasında kendi ülkeleri için ürettikleri silahların, savaşın bitimi ile ellerinde kalması idi. Bunların kısa sürede ülke dışına ihraç edilmesi gerekliydi. Osmanlı Devleti de, ordusunun vuruş gücünü yükseltmek için, bu silahlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu amaçla 1773 yılında Osmanlı Hükümeti; ordu, donanma ve boğazların tahkimi için Krupp'a 1.000.000 (18.5 milyon Mark) Osmanlı Lirası değerinde 500 top sipariş etti¹². Ayrıca 1873'ten sonra kıyı ve gemi topları siparişleri de yapıldı¹³.

16 Mart 1877 tarihli İngiliz kaynaklı bir haberde Krupp'un, Türkiye'ye değişik çapta 100 top gönderdiği belirtilmiştir¹⁴. Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Avrupa devletleri de Krupp'un en önemli müşterileriydiler. Örneğin; aynı dönemde Romanya, Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele edebilmek için 6,5 milyon Mark tutarında bir meblağı silahlanmaya harcadı. Yine aynı dönemde Sırp hükümeti, silah satın almak için dış piyasalardan 9,7 milyon Mark tutarında borçlanmaya gitti. Onları Yunanistan izledi. Yunan Parlamentosu da, 60 bin kişilik düzenli bir ordu için, 48,6 milyon Mark tutarındaki bir borçlanmaya onay verdi¹⁵.

II. Sultan II. Abdülhamid Döneminde İlk Alman Askerî Heyeti ve Silah Sanayinin Türk Pazarına Girişi

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa ile yaşanan siyasî sorunlar, Türk dış politikasında Almanya'yı etkili bir konuma getirmeye başladı¹⁶. İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki emperyalistler arasındaki yarışa geç katılan, ancak çok kısa süre içinde çok yol alan ve çoğu sektörlerde bir dev haline gelen Almanya, Osmanlı parçalanmasına katılmadan ülkede sağlayacağı ekonomik, ticarî, askerî ve sermaye yatırımlarıyla barışçı giriş yollarını denemek istiyordu¹⁷. Bu amaçla harekete geçmekte gecikmedi. Zaten bu dönemde Türkiye'de Alman dostluğunu ya da daha doğrusu girişimlerini sabırsızlıkla bekleyen potansiyel ideolojik bir ortam da oluşmaya başlamıştı¹⁸.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı-Alman yakınlaşmasını sağlayan en önemli etken, konjonktürün de zorlaması ile Sultan II. Abdülhamid'in şahsi tercihi olmuştur. Sultan, siyasî bakımdan diğer devletlere nazaran Almanya'yı daha az tehlikeli buluyor ve Avrupalı devletler arasındaki emperyalist rekabeti kullanarak, Osmanlı coğrafyasının dağılmasını geciktirmeyi umuyordu. Öte yandan Almanya ile askerî işbirliğini öncelikler arasına sokan başka sebepler de vardı. Özellikle Fransa ile yaptığı savaşta Almanya, modern silahları ve savaş tekniği ile askerî yeterliliğini de ispatlamıştı. Bu amaçla hem siyasî hem de askerî yakınlaşma ve işbirliği olarak Almanya seçeneği, Sultan'a çok daha realist geliyordu. Bütün avantaj ve riskleri değerlendiren Abdülhamid, 1881'den sonra, Türk ordusunu yeniden örgütlemek için, Almanya ile askerî işbirliğine karar verdi. Artık bu aşamadan sonra, Almanya'dan askerî heyet talebi ve askerî malzeme alımının önü açılmıştı¹⁹. Ancak silah alımı için, Osmanlı malî sıkıntısı, en büyük sorunlardan biriydi ve ancak dış borçlanma ile çözümlenebilirdi²⁰. Bu konuda da Alman sermaye çevreleri ve bilhassa Deutsche Bank hazır bekliyordu.

Almanya'ya gelince, bu dönemde özellikle Başbakan Otto von Bismark'ın etkisiyle Kaiser I. Wilhelm, Doğu Sorunu'na (Osmanlı coğrafyasındaki problemlere) doğrudan aktif bir biçimde katılmak niyetinde değildi. Ancak İngiliz ve Fransızların Yakındoğu'daki hakimiyetlerini sınırlandırmak gerektiğini de bilmekteydi. Bismarck'a göre, Almanya Doğu'daki çıkarlarını dikkatlice korumalı, ancak gerekli olduğunda ileri atılmalıydı²¹. Öte yandan O, bu dönemde İstanbul'a gönderilecek bir Alman askeri heyetinin, Alman silah sanayii başta olmak üzere ekonomik, ticarî vb. birçok konuda Alman çıkarlarına hizmet edebileceğini düşünüyordu²².

Sultan II. Abdülhamid, Almanya'yı askerî yardımlar konusunda tek seçenek gibi görse de, Fransa'yı da devre dışı bırakmak niyetinde değildi. Bu amaçla 1878'deki Rus yenilgisi sonrası dağılan Türk ordusunu yeniden örgütlemek için, ilk planda Fransa'dan askerî danışmanlar istedi. Ancak Fransızlar, birtakım sebepler ileri sürerek bu ricayı yerine getiremeyeceklerini bildirdiler. Bu fırsatı İstanbul'daki Alman Büyükelçi Paul von Hatzfeldt (1879-1881) iyi değerlendirdi ve Almanya'nın bu isteği yerine getirebileceğini bildirdi²³. Şartlar oluşunca Sultan II.

Abdülhamid, 1880 yılının Mayıs ayında, Alman büyükelçi aracılığıyla Almanya'dan bir askerî heyetin Türkiye'ye gönderilmesini rica etti²⁴. Alman Başbakanı Bismarck, bu isteği 1 Haziran 1880'de Kaiser I. Wilhelm'e ilettiler. Alman heyetin Türkiye'ye gelmesi ile ilgili görüşmelerin sonuçlanması ve anlaşma zemininin oluşması yaklaşık iki yıl sürdü. Anlaşma sağlanınca, 11 Nisan 1882'de Kurmay Albay Otto August Johannes Kaehler'in²⁵ liderliğinde Piyade Yüzbaşı Kamphövener, Topçu Yüzbaşı von Hobe ve Topçu Yüzbaşı Ristow'dan oluşan dört kişilik bir Alman heyeti ordularından izin alarak Türkiye'ye geldiler. Yine aynı yıl on genç Türk subayı da, eğitim ve öğretimlerini geliştirmek üzere Almanya'ya gönderildiler²⁶.

III. Goltz Paşa ve Alman Silah Firmalarının Türkiye'ye Silah Satışı

Sultan II. Abdülhamid, Alman askerî danışman Kaehler'in ölümünden sonra, 15 Ocak 1883'te Türkiye'ye gelen Colmar von der Goltz'u ferik ünvanıyla 1886'da Osmanlı ordusundaki Alman reform grubunun liderliğine getirdi. Goltz, göreve başladığında Balkanlardaki Osmanlı topraklarında krizler had safhadaydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Doğu Rumeli konusunda baş gösteren kriz, daha sonra Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi topraklarına katması ile şiddetlendi. Bundan memnun olmayan Sırlar da akabinde Makedonya'ya göz dikince, 1885'lerde Bulgar-Sırp çatışması başladı. Bu sorunlardan faydalanmak isteyen Yunanistan'ın Girit için tertipler içine girmesi de krizleri büyüttü²⁷. Bu krizler, silah firmaları ve bilhassa Krupp için iştah kabartan bulunmaz fırsatlardı. Çünkü her çatışma ya da kriz ortamı, hem Krupp firması hem de diğer Avrupalı silah tüccarları için, yeni silah siparişleri ve yüksek kazanç demektir²⁸. Çünkü aynı dönemde Krupp firması, sadece Osmanlı Devleti'ne değil ona karşı faaliyet içinde olan küçük Balkan devletlerine ve bilhassa Yunanistan'a da silah satıyordu. 1875'den itibaren Yunanistan ve diğer Balkan devletleri, Türklerin aleyhine hızlı bir silahlanma yarışına başlamışlardı. Aralık 1885'te bu planlara yönelik olarak Yunan Hükümeti, 100 milyon Markın üzerinde iki borç anlaşması yaptı. Bu borcun büyük bir kısmının Türkiye'ye karşı silahlanmaya gideceği açıktı. Bu pazarda Krupp, yine en önde gidiyordu. Nitekim kredi anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra Krupp, Yunanistan'a büyük miktarda top ve askerî malzeme satışını sürdürdü²⁹.

Maliyesi zor durumda olmasına rağmen Osmanlı Devleti de, 1880 ortalarından itibaren, ordusunun savunma gücünü yeni silahlarla artırmanın zorunluluk olduğunu bilmekteydi. Bilhassa Goltz geldikten sonra, İngiltere ve Rusya'ya karşı İstanbul ve Çanakkale boğazlarının tahkim edilmesi sorunu gündemin başına oturmuştu. Bu güçlendirme mekanizmalarını sağlayacak silahların Almanya'dan ve bilhassa Krupp'tan gelmesi kaçınılmazdı. Haddizatında Goltz'un ileri sürdüğü askerî reformların ve daha başka birçok askerî modernleştirme projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni silahların alınmasına bağlıydı³⁰. Bu dönemde hem Goltz hem de İstanbul'daki Alman diplomatları, Krupp firmasının Türkiye'deki gayri resmî ticarî temsilcileri gibi çalışmaktaydılar. Öte yandan Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca

tavırlar içinde bulunan ve krizleri tetikleyen İngiltere ve Rusya gibi güçler ile şımartılan Balkan devletlerinin sınırlandırılmasında baş rolü oynayan ya da olaylar karşısında en azından tarafsızlığa bürünen Alman diplomatlarının bu çabaları, ticarî, askerî, ekonomik vb. imtiyazlar şeklinde Almanlara geri dönmekteydi. Bundan askerî anlamda en çok Krupp yararlanmaktaydı.

1885 Haziran'ında Osmanlı Hükümeti, bilhassa Çanakkale Boğazı'nın tahkimatı için Essen'deki Krupp firmasına toplam 11 milyon Mark tutarında çeşitli çaplarda 500 top sipariş etti³¹. Ancak ortaya çıkan olağanüstü durumdan ötürü, 20 Aralık 1885'te imzalanan bir başka anlaşma ile Krupp'un, Osmanlı Devleti'ne ilk planda birinci tertip olarak 120 batarya sahra topunu koşullarıyla birlikte bir ay sekiz hafta zarfında Osmanlı Devleti'ne teslim etmesi kararlaştırıldı. 1886 yılının Ağustos ayı başında onaylanan anlaşmaya göre, Krupp da, sipariş edilen topların mümkün mertebe vaktinde teslim edilmesi için, Osmanlı Hükümeti'nin gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmiştir. Anlaşmanın üçüncü maddesinde "Devlet-i Aliyye'nin inde'l-icâb edevât-ı harbiyye bedelâtını vakt-i mu'ayyenden evvel te'diye" etmesi durumunda; yani 397.683 Osmanlı Liralık tutar ödendiği takdirde firma, önceki anlaşmada belirtilen 42 ayda teslim edilmesi gereken 308 batarya sahra toplarını 5 ay zarfında, 38 ile 40 ay zarfında teslim edilmesi gereken 24 cm. çapında 22 batarya topları 14 ay zarfında, 35,5 cm. çapındaki 7 batarya topları da 45 ay yerine 24 ay zarfında teslim edecektir³². Schöllgen, 1886'da 440 batarya topun Krupp tarafından Türkiye için hazır hale getirildiğini yazmaktadır³³. Bu siparişte Goltz, en üst düzeyde rol oynamıştır³⁴.

Ayrıca yine 10 Aralık 1885 tarihli bir tezkere suretinde, Krupp temsilcileri ile Osmanlı Bahriye nazırının Türk sahillerinde gerekli yerlere ve bazı limanlara torpido konulması, kaleler ve bazı istihkamların güçlendirilmesi amacıyla görüşmeler yapması için ferman çıktığı, ancak henüz bir görüşmenin olmadığı belirtilerek, bu konuların müzakere edilmesi ve çıkacak sonucun acele olarak hükümete bildirilmesi emredilmiştir³⁵.

Yine Temmuz 1886 tarihli bir belgeye göre, Osmanlı Devleti'nin savunulmasına ihtiyaç duyulan istihdam, sahra ve havan toplarının alınması amacıyla Goltz'un bir layiha sunduğu, top siparişi için Krupp yetkilileri ile görüşmek üzere bir komisyon oluşturulması ve topların alınması için gerekli meblağın Meclis-i Vükelâ'da askeriye için kararlaştırılan bütçenin içinde ise satın alınması, eğer bütçede yok ise meblağ tahsisinin yapılması Bâb-ı Ali'ye bildirilmiştir³⁶. Her halükarda bu meblağ bulunmuş olmalıdır ki, Osmanlı Hükümeti, Krupp'a 1886 Şubat'ında 426 sahra topu ile 60 havan topu sipariş etmiştir³⁷.

1885-1887 arasında Alman silah endüstrisi, 16,219 milyon Mark tutarında Türkiye'den sipariş aldı. Bu siparişlerin giderlerini karşılamak için Osmanlı Hükümeti, dış piyasalardan borçlanma yoluna gitti. Toplam 64,8 milyon Markı bulan silah giderlerini karşılamak için, Osmanlı Bankası'nın aracılığıyla dış piyasalardan 120,5 milyon Mark (6,5 milyon Osmanlı Lirası) tutarında % 5 faizli bir borç anlaşması imzalandı³⁸. Borç için İzmir, Bursa, Beyrut, Edirne ve Selanik vilayetleri

gümrükleri karşılık gösterildi. Düyûn-ı Umumiye'nin bu borçta etkisi söz konusu olmadı³⁹. Bu krediden Osmanlı Hükümeti ancak 77,1 milyon Mark tutarında bir girdi sağladı. Bunun 7,6 milyon Marklık bir tutarı da, silah siparişi için Krupp, Mauser ve Loewe gibi Alman silah firmalarının kasalarına gitti⁴⁰. Bu kredi anlaşmasına Osmanlı Bankası'nın aracılık yapması sayesinde, Fransız sermaye çevreleri de oldukça yüksek para kazandılar. Ancak Goltz'un etkisiyle Türkiye'den Fransız silah firmalarına verilen silah siparişleri oldukça aşağıya indirildi. Böylece özellikle Krupp, Türkiye'de önemli bir top monopolü oluşturdu ve krikosuz kazançlar elde etmeye devam etti.

1886 yılında Türkiye, Elbing'deki Schichau Tersanesi'ne önemli ölçüde torpido siparişi etti⁴¹.

1887'de Krupp'un en önemli müşterileri Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Hükümeti'nin, Krupp'un bu Balkan ülkelerine silah satmasından memnun olmadığı açıktı. Ancak bunu engellemek için yapılacak çok fazla bir şey de yoktu⁴². Yine 1887'de 500 bin tüfek, 50 bin karabina⁴³ ve 100 milyon fişek Mauser/Loewe firmalarından satın alındı⁴⁴. 9.8.1887 tarihli bir belgeye göre, Osmanlı Hükümeti; Mauser'den 2.470.375 Osmanlı Lirası tüfek ve fişek, Krupp'tan 742.137 Osmanlı Lirası top, barut vb. malzeme ve Germanya firmasından da 260.600 Osmanlı Lirası olmak üzere toplam 3.473.112 Osmanlı lirası tutarında askerî malzeme satın almıştır⁴⁵. 1888 yılında da Osmanlı Harbiye Nezareti'nin planlaması ile Alman silah firmalarına 2,2 milyon Mark değerinde silah siparişi verildi⁴⁶.

Kaiser II. Wilhelm'in 2-6 Kasım 1889'daki İstanbul ziyareti, Alman silah endüstrisinin işine yaradı ve yeni siparişleri beraberinde getirdi. Geziden sonra Türkiye, Alman Mauser/Loewe'ye 250 bin tüfek ve Elbing'e torpido siparişi verdi. Kaiser'in bu ziyareti aşağı yukarı 15,3 milyon Mark değerinde bir Alman silahının Türkiye'ye satılmasına sebep oldu⁴⁷. Yani Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul ziyareti, en çok Krupp ile Loewe ve Mauser firmalarına para kazandırdı ve 1989/90'dan sonra da Türkiye'ye Alman silahlarının ihracı artarak devam etti.

1891-94 yılları arasındaki Alman silah sanayiinin krize girdiği dönemde Oberndorf ve Berlin'de oldukça önemli düzeyde silah üretimi yapan Mauser ve Loewe firmaları, silahlarını Osmanlı Devleti'ne satarak, malî krizden kurtuldular. Bu dönemde Türk ordusu için 4 bin filinta tüfek ve 746 bin Mauser tüfeği üretildi. Bunların toplam tutarı da 46,3 milyon Marktı⁴⁸. Loewe, ayrıca Türkiye'den 20 milyon Mark tutarında 100 milyon fişek, 0,6 milyon Mark tutarında barut olmak üzere cephane siparişi aldı. Karlsruhe'deki die Lorensche Metallpatronenfabrik (Lorenz Metal Fişek Fabrikası) ile Rottweil, Hamburg ve Rheinland'daki barut

işletmeleri de Loewe'nin bir yan kuruluşları gibi çalışmaktaydılar. Zaten bunlar 1888'de Loewe'nin bünyesine katılmışlardı. Ayrıca Düsseldorf'taki Heinrich Erhardt'ın Rheinische Metallwaren-und Maschinenfabrik'i (Rheinische Metaleşya ve Makine Fabrikası) fişek üretmekte ve aynı dönemde Türk pazarına da top cephanesi satmaktaydı. Yine Oberndorf'taki Loewe/Mauser, 1891'e kadar 9,5 mm çapında M 87, 7,65 mm çapında M 90 tüfekleri üretmekte ve Osmanlı Devleti ile birlikte Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, İspanya ve Çin gibi ülkelere de satmaktaydı. 1891'de Isidor Loewe Berlin Marienfelde'de yeni bir tüfek fabrikası kurdu ve 1894'ten itibaren Türkiye ile birlikte yukarıda belirtilen ülkelere de, yeni ürettiği M 94 Modell Mauser tüfeği satmaya başladı. 1896 Türk-Yunan gerginliği öncesinde Isidor Loewe'nin Yakınoğu'daki silah ticareti aşağı yukarı 2 milyon tüfek ile yaklaşık % 37,5'luk bir paya ulaşmıştı. 1888 ila 1896 arasında Türkiye'nin Almanya'dan silah ve cephane siparişleri 69,1 milyon Mark tutarındaydı. Bunun yaklaşık % 97'lik bir payla, 67,1 milyon Marklık tutarı da Loewe/Mauser Ortaklığı'na aitti⁴⁹.

Krupp firmasına gelince, 1893 yıllarında Türkiye'deki askeri heyetin ve özellikle Goltz'un çabaları sayesinde Türkiye'de top alanındaki üstünlüğünü gittikçe büyültüyordu. Ancak rakipleri de yok değildi. Türk pazarına top mühimmatı ihracı konusunda kimi zaman İngiliz firması Armstrong ile Krupp arasında rekabet yaşanıyordu. Bu rekabeti, Türk askerî uzmanlar da kullanmaya çaba göstermekteydiler. Örneğin, 1893 tarihli Türk topçu birliğinden bir askerî elemanın ilettiği yazıda şu ifadeler geçmektedir: "Armstrong toplarının vekillerini teşvik etdim ve ediyorum. Fi'atlarını tenzîl edecekler. Bunlar tenzîlât icrâ etdikce bi't-tâbi' Krupp fabrikasının vekilleri de tenzîlât etmeğe mecbûr olacaklarından arzû-yı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine göre Krupp'dan kırk bin lira daha tenzîl ederek pek ehven sûretle donanma-yı hümâyûn için lazım gelen toplar alınmış olur ve külları da veliü'n-niamimiz şevketlü efendimiz hazretlerine şu surette dahi bir hizmet-i cedîdede bulunmuş olacağız ma'rûzdur"⁵⁰.

Yine 1893 yılında Osmanlı Hükümeti, Krupp'tan 78 batarya top⁵¹, Loewe/Mauser Ortaklığı'ndan da 23 milyon Markın üzerinde tüfek ve cephane satın aldı⁵². Krupp, 1894'de de Türkiye'ye 69.190 Mark değerinde cephanesiyle birlikte altı adet sahra topu daha sattı. Bunu 1895'de 72 adet 12 cm.lik cephanesiyle birlikte obüs topu siparişi takip etti⁵³.

Öte yandan Elbing'deki Schichau Tersanesi de, Krupp gibi Alman Hükümeti tarafından bilhassa torpido siparişlerinde Türkiye'deki rakipleri İngiliz silah firmalarına karşı korunmaktaydı. 1897'de firmaya Türkiye tarafından aynı tipte 23 adet gemi siparişi verildi. Bu ticarete de 1891'den itibaren Türk donanmasında görev alan birkaç Alman danışmanın etkili olduğu görülüyordu. Özellikle 1892'de Osmanlı donanmasında danışmanlık yapan Alman deniz binbaşı Kalau von Hofe'nin hizmeti büyüktü⁵⁴. Ancak yine de 1880'lerden itibaren 1914'e kadar Almanların Osmanlı donanması için gemi ve cephanesi tedariki, İngiliz ve Fransız firmalarına göre sınırlı kaldı. 1910'da Alman donanmasından Turgut Reis ve Bar-

baros Hayrettin adlı iki gemi ile yukarıda ifade edilen Schichau Tersanesi'nden torpidolar satın alındı. Ancak bu dönemde İngiltere'ye üç zırhlı ile iki kruvazör siparişi, Fransa'ya da altı destroyer ile iki denizaltı siparişi verildi⁵⁵. Yani deniz sektöründe İngiliz ve Fransızların payı, Almanların payına göre oldukça yüksek olmuştur.

IV. XIX. Yüzyılın Sonlarında Alman Silah Sanayiinin Türk Pazarına Girişini Kolaylaştıran Aracılar : Diplomatlar-Askeri Danışmanlar-Sermaye Grupları

Goltz Paşa, Türkiye'de kaldığı süre içinde Alman askerî nüfuzunun pekişmesine ve silah firmalarının yararına hareket eden en iyi uzmanlaşmış kişi olmuştur. Goltz Paşa'nın görev süresi birkaç defa uzatılmıştır. Görev süresinin her bitiminden önce Almanya'ya geri dönme niyetini belirtiyordu. Ancak Sultan II. Abdülhamid, Alman İmparatoru, diğer Alman askerî kabine üyeleri ve İstanbul'daki Alman diplomatlar tarafından kalmaya ikna ediliyordu. Örneğin, 1893 başında istedikleri reformları yapamadığı ve buna izin verilmediği gerekçesiyle Türkiye'deki hizmetinin sona ermesini istedi. Ancak bir taraftan da İmparator ve Sultan emrederse, Türkiye'deki çalışmalarına devam edebileceğini ileri sürüyordu. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Radolin ise, Goltz'un Türkiye'de kalmasını Alman nüfuzu ve silah satışı için istiyor ve "General von der Goltz'un burada kalması, Türk ordusu üzerindeki etkimiz ve silah ihracatımızın devamı bakımından, şimdiye kadar olduğu gibi, paha biçilmez bir kazanç olacaktır" diyordu⁵⁶.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar, Alman silah firmalarının Türkiye'deki etkili işbirlikçisi Goltz Paşa olmuştur. Haziran 1883'ten 1 Kasım 1895'e kadar Türk hizmetinde kaldı. Türkiye'de kaldığı 12 yıl süre içinde⁵⁷ Osmanlı subaylarını yetiştirmek için, askerî eğitim konularına ağırlık verdi. Goltz, Alman silah firmalarının Türkiye temsilcisi gibi faaliyet göstermekteydi. Türk ordusuna silah satışı için, Alman diplomatlar ve Goltz politik ve askerî zemini hazırlarken, sermaye çevreleri ve bilhassa Deutsche Bank da kredi sağlamaktaydılar⁵⁸. Yani Krupp başta olmak üzere Alman silah firmaları, hem Türkiye hem de dünyaya top ve diğer silahları satarken, Alman diplomatlarının politik nüfuzu, askerî danışmanların iş takibi ve sermaye çevrelerinin parası tarafından desteklenmekteydiler⁵⁹.

Goltz'un 1895'te Türkiye'den ayrılmasından sonra, ülkedeki bilgi kaynağından yoksun kalan Almanya, bunu atadığı askerî ataşeler vasıtasıyla kapatmaya çalıştı. Her ne kadar Goltz'dan sonra Türkiye'de Müşir Kamphövener, Ferik von Grumbekow ve Kalau von Hofe, ayrıca dört eski subay Ferik Baron von Brockdorff Paşa, Ferik Heuser Paşa, süvari kıdemli Yüzbaşı (Kolağası) Hausschild Bey ve Yüzbaşı Fitzau kaldılsa da, bunlar çok fazla etkili değillerdi. Artık bu aşamadan sonra, Alman silah endüstrilerinin silah siparişlerinde Kurt von Morgen (1897-1902), Erich von Leipzig (1902-1908), Walter von Stempel (1908-1913)⁶⁰,

Otto von Lossow (son Alman askerî ataşe) gibi kara askerî ataşeleri ve deniz ataşesi Human da etkili oldular⁶¹.

Alman askerî ataşeler içinde kısa sürede Yüzbaşı Morgen ön plana çıktı. 1898'de onun Almanya'ya ilettiği bir askerî habere göre, 1885-1895 arasında Alman silah firmaları Türkiye'den 100 milyon Mark tutarında torpido, havan topu, kıyı savunma silahları, tüfek, top ve piyade cephanesi vb. silah siparişi almıştır⁶². Morgen, yüzyılın sonlarında geri çağrıldığında Krupp'a verilen siparişler oldukça yüksek bir meblağa ulaşmıştı. Hatta Morgen'in belirttiğine göre, firmanın İstanbul'daki temsilcileri Huber kardeşler, aldıkları komisyonlarla milyoner oldular⁶³.

V. Kaiser II. Wilhelm'in 1898 Yakınoğu Ziyaretinin Alman Silah Firmaları Açısından Sonuçları

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı ordusunun silahlanmasında Alman silah sanayii ve top konusunda özellikle Krupp'un bir tekel oluşturduğu görülmekteydi. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu tartışmasız üstünlüğün sağlanmasında Türkiye'deki Alman heyetinin lideri Goltz Paşa ve büyükelçi Radowitz'in büyük etkisi vardı. Yüzyılın sonlarından itibaren bu rolü 1897'de İstanbul'a atanan Alman Büyükelçisi Marschall von Bieberstein (1897-1912) ve askerî ataşe Yüzbaşı Morgen devraldı. Yani bu aşamadan sonra, Türkiye'deki Fransız silah sanayiinin siparişlerine aracılık yapan Leon Berger ile İngiliz silah üreticileri Vickers/Armstrong'a⁶⁴ karşı Almanlar'ın menfaatlerini savunma bu iki görevliye verildi. Armstrong, XIX. yüzyılın sonunda top üretimi alanında Krupp'a karşı uluslararası pazarlarda iyi bir rakip olarak ortaya çıkmıştı. Ayrıca XX. yüzyılın başlarında (1902)'da Vickers ile Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken (DW&MF) ve Siegmund Loewe arasında bir işbirliği anlaşması yapılarak, ortak üretim ve pazarlamanın gerçekleştirilmesi planlandı⁶⁵.

1897 Türk-Yunan savaşında Türk ordusunun kabiliyeti ve Yunan askeri güçlerini etkisizleştirmesi, özellikle Almanlar tarafından Krupp'un topları ve diğer Alman firmalarının silahlarının başarısı olarak algılandı ya da öyle lanse edildi. 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken'den 2 milyon Mark tutarında fişek, barut vb. cephane siparişi yapılmıştı⁶⁶. Bu eğilim, gelecekte de Alman silahlarının Türk ordusunda kullanılmaya devam edileceğini ve yeni siparişler alınacağını göstermekteydi. Nitekim Osmanlı Hükümeti de, yeni süreçte silah alınması gereğinin farkındaydı ve bunu değişik platformlarda seslendiren devlet adamları da vardı. Nitekim Makedonya bölgesinde gerginliklerin artması ve yeni mücadelelerin olması olasılığı, Osmanlı ordusunun yeni silahlarla güçlendirilmesini zorunlu kılmaktaydı⁶⁷.

Alman silah firmaları, Goltz'un Türkiye'den ayrılmasından sonra, XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren Türk pazarında Fransız ve İngiliz rakiplerle karşılaştılar. Bu durum eskiye oranla Türkiye'ye silah satışında ve yeni siparişler elde etmelerinde sıkıntılar oluşturmaktaydı. Bu sıkıntılar II. Wilhelm'in 1898'deki ikin-

ci İstanbul ziyareti ile çözümlendi. Bu ziyaretten Essen'deki Krupp ortaklığı oldukça memnundu. Haddizatında, gezide Sultan II. Abdülhamid ile II. Wilhelm arasında, Krupp'un yeni ve modern top üretimi ve yeni siparişler konusunda görüşme yapılmıştır⁶⁸.

Kaiser II. Wilhelm'in Yakınoğu ziyaretinin Alman silah sanayicileri açısından gerçekten önemli sonuçları oldu. Özellikle iki ülke liderinin samimi görüşmeleri, Türk-Alman ilişkilerini perçinledi. Bundan Alman silah firmaları da kazançlı çıktı. Nitekim İmparatorun ziyaretinden sonra Büyükelçi Marschall'in gücü ve nüfuzu daha fazla yükseldi. Büyükelçi, İstanbul'da bulunduğu süre içinde uluslararası sorunlarda ülkesinin menfaatlerini savunurken, aynı zamanda Alman silah firmalarının bir pazarlama elemanı olarak çalışmaktaydı. Hatta Sultan II. Abdülhamid'i silahlanma konusunda da ikna etmeyi başardı. Sultan, Kaiser'in gezisi sonrası ilk etapta Loewe-Konzern ve Deutschen Waffen- und Munitionsfabriken'e birçok tüfek siparişi verdi⁶⁹.

XX. yüzyılın başlarında itibaren Krupp'un, Türk pazarında Fransız Schneider firması ile arasındaki rekabet arttı. 1904 yılında Bağdat Demiryolu'na Fransız katılımı konusundaki girişimler başarısızlıkla sonuçlanınca, Fransız Büyükelçi Constans, kısa süre sonra yapılacak borç görüşmelerinde Osmanlıların Schneider/Le Creusot fabrikalarından top ve destroyer satın almasını önerdi. 1904'ün sonunda Osmanlı Hükümeti destroyer satın almayı kabul etti. Ancak top konusunda aynı gelişme gerçekleşemedi. Durumu haber alan Alman diplomatlar, yaklaşık 30 yıldır Osmanlı topunu karşılayan Krupp'u korumak amacıyla tepki gösterdiler. Neticede Fransızlar Osmanlı Devleti'ne top satamadılar. Ancak 60 milyon franklık 1905 borç anlaşmasının 17 milyonu ile Türkiye'ye top dışında Fransız sanayii malları sattılar. Schneider ise, Osmanlı Hükümeti'ne yaklaşık 13.500.000 Frank değerinde gemi sattı⁷⁰.

6 Nisan 1905'te yapılan bir anlaşma ile Osmanlı Hükümeti Krupp Firması'na yine çeşitli çaplarda 91 batarya top siparişi verdi⁷¹. Osmanlı Hükümeti adına Techizat-ı Askeriye nazırı Rauf Paşa ile Krupp'un İstanbul temsilcisi Huber kardeşler arasından imzalanan anlaşma ile seri atışlı 7,5 cm.lik 62 batarya sahra, 23 batarya cebel ve 15 cm.lik 3 batarya obüs ve 10,5 cm.lik 3 batarya ağır sahra olmak üzere toplam 91 batarya top ile bunlara mahsus mermi, ihtiyaç olan başka eşya ve mermiler toplam 1.967.634 Osmanlı Lirası 7 kuruş karşılığında satın alınmıştır. Anlaşmaya göre, topların ne zaman teslim edileceği ve ödemenin ne şekilde yapılacağı da karara bağlanmıştır⁷². 3 Mayıs 1905 tarihli bir pusulada sipariş olunan 91 batarya topların Krupp'tan 1.970.084 Osmanlı Lirası karşılığında satın alındığı görülmektedir. Bu iki meblağ arasında farklılıkların görülmesi, bu arada yeni askerî alet ve edevat siparişlerinin verilmiş olduğu ile açıklanabilir. 3 Mayıs itibarıyla siparişler bedelinin 1.685.159 Osmanlı Lirası ödenmiş, geriye de 284.925 Osmanlı Lirası kalmıştır. Buna karşın 30 batarya top teslim edilmiş, 30 batarya da teslim hazır durumda olmak üzere 60 batarya topun Osmanlı ordusu için hazırlandığı an-

laşılmaktadır. Geri kalan 31 batarya topun da, 1906 senesi Ağustos'unda teslim edileceği kayıt altına alınmıştır⁷³.

8 Mart 1906 tarihinde Sadrazam Ferit Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e iletteği maruzatta Krupp'a sipariş olan topların bedeline mahsuben bir hayli ödeme yapılmasına rağmen, topların Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilmediği, bunun sebebinin ne olduğu, teslimatın olmamasına binaen ödemenin de yapılmaması gerektiğini, Alman Büyükelçisi Marschall'a sorduğunu belirtmiştir. Sefirden gelen cevapta, imzalanan anlaşma çerçevesinde 30 batarya topun yapımının tamamlanıp, Osmanlı Hükümeti'ne teslim edildiğini, ikinci siparişe ait topların ise daha denenmediğini, deneme işlemi tamamlanmadan top sevki halinde, hükümetin top satın almak için yaptığı bütün fedakarlıklardan bir faydanın hasıl olmayacağını belirtmiştir⁷⁴. Bu defa 26 Mart 1906'da Sadrazam Ferit Paşa, bu zamana kadar Krupp tarafından ne kadar topun teslim edildiğinin bildirilmesini Techizat-ı Askeriye Nezareti'nden istemiştir. Nezaretten gelen memur, üç defada sipariş edilmiş olan 732 adet muhtelif çapta seri atışlı toplardan, yolda bulunan 6 batarya top ile beraber şimdiye kadar mühimmatıyla beraber Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilen top miktarının 336 adet olduğunu, bunların kısmen 2. ve 3. orduya sevk edildiğini gibi, bir kısmının da tophanede mevcut olduğunu, bunlardan başka fabrikada imal edilerek komisyon tarafından 150'yi aşan topun teslim alındığını, geri kalan 200'ü aşkın topun değerinin de ödenmesi halinde 1907 Ağustos'undan evvel fabrikaca teslim edileceği bilgisini vermiştir. Ayrıca memur, 346.000 Liranın Krupp'a anlaşmada belirlenen zaman içinde yani; Ağustos ayında ödenmesi gerektiği halde bu zamanda yapılacak ödemenin ancak 100 ya da 150.000 Lira olabileceğini, geri kalan meblağın ödenmesi için ise gereken tedbirlerin alınmasını belirtmiştir. Çünkü Techizat-ı Askeriye Nezareti'nin belirlediği hesap özetine göre, nezaretin gelirinin yıllık 500.000 Lira idi. Buna mukabil anlaşması yapılmış ya da yapılmakta olan siparişlerin tutarının ise, yaklaşık 1.548.000 Lirayı bulmuştur. Bu durumda geri kalan yaklaşık 800.000 Liralık bir açığın ortaya çıkacağı, siparişlere de para verilmesinin zorunlu olduğu, ancak şu durumda bunun 150.000 Lirayı aşamayacağı, öte yandan askeriyenin başka zorunlu ihtiyaçlarının da olduğu hatırlatılarak, Maliye Komisyonu'na durumun bildirilmesi ve yeni ek ödenek aktarımı konusunda bir çarenin bulunması gereği bildirilmiştir⁷⁵.

Techizat-ı Askeriye Nezareti'nden 10 Kasım 1906 tarihinde çıkan bir başka belgeye göre, Mauser Fabrikası'na sipariş edilen 100 milyon fişek karşılığı 5.000 Osmanlı Lirası ile Krupp Fabrikası'na sipariş edilen iki adet kruvazör hissesine mahsuben 2.500 İngiliz Lirası ve yine Krupp'a sipariş edilen sahil muhafazası için 4 adet top hissesine ait 2.500 Osmanlı Lirası deniz fişekleri tamirâtı için küçük çaplı anahtarlı mavzer tüfeklerinin tamiri için 315 Osmanlı Lirası 19 kuruş, 24 cm.lik toplar için sipariş edilen top mühimmatına 6.000 Osmanlı lirası, mandallı toplara mahsus şarapnelere ödemedi bakaya kalan 658 Osmanlı Lirası 49 kuruş, Krupp'a sipariş olunan cebel topları bakayası olarak 364 Osmanlı Lirası 38 kuruş,

Schneider/Le Creusot firmalarına sipariş olunan 4 adet torpido ve bot hissesine mahsuben 1.195 Lira olmak üzere toplam 18.000 Osmanlı liralık tutar firmaların İstanbul'daki banka hesaplarına yatırılmıştır⁷⁶.

Devrim öncesi 1907'de Osmanlı ordusu aslında yedekleriyle birlikte silahlanmıştı. Ordu 1'den 5'e kadar Anadolu ve Avrupa'da mevzilenmişti ve bu orduların silahları 7,65 kalibrelik Mauser model tüfeklerle, Bağdat'ta olan 6. ordu ve Yemen'de mevzilenen 7. ordu ve Hicaz'da bulunan iki tümen de 9,5 mm'lik tüfeklerle donanmıştı. Yine bu dönemde Mauser/Loewe Ortaklığı, Türkiye'den 670.000 adet tüfek siparişi almıştır⁷⁷.

16 Mayıs 1908 tarihli Techizat-ı Askeriye nazırının Tophane-i Amire ve Ser-askeri'ye ilettiği bir yazıya göre, Krupp'un İstanbul temsilcisi Huber, Krupp Fabrikası'na sipariş olunan 91 batarya seri atışlı toplardan 15 ve 21 cm.lik toplara mahsus mühimmatın 2.321 sandık içinde Deutsche Levante Linie Şirketi'nin Hamburg'tan hareket eden vapuruna yüklenerek İstanbul'a sevk olunduğu bilgisini vermiş ve mühimmat listesini de sunmuştur⁷⁸.

VI. Sonuç

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Alman-Türk siyasî ilişkilerinin artmasıyla birlikte Alman silah sektörünün etkinliği de, o oranda Türkiye'de yükseliş göstermiştir. İngiliz ve Fransız yayılcılığı ve baskılarına karşı Alman İmparatorluğu'nun yardımına başvuran Sultan II. Abdülhamid, zamanla Türk ordusunu da Alman modelinde modernleştirmek istemiş ve bu amaçla 1908 Genç Türk Devrimi'ne kadar Alman subaylarının yardımını talep etmiştir. Alman ordusundan ayrılarak ya da izinli geçici görevle Türkiye'ye gelen Alman subaylar, çeşitli faktörlerin tesiriyle Türkiye'de istenilen düzeyde başarı sağlayamamışlardır. Ancak Alman silah endüstrilerinin ürettiği askerî malzemelerin Türkiye'ye satılmasında oldukça ileri düzeyde rol oynamışlardır. Türk ordusu, zamanla Alman silahları bilhassa Krupp topları ile donatılmıştır. Alman subaylar ise, Türk ordusunun savunma ve vuruş gücünü artıracak önemli düzeyde re-organizasyon gerçekleştirememişler, buna mukabil Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na sokabilecek ölçüde Alman nüfuzunu Türkiye'de pekiştirmişlerdir.

Değişik zamanlarda Türkiye'de görev yapan Alman askerî heyetler ve bilhassa Goltz Paşa, 1908 öncesi Krupp başta olmak üzere bazı Alman silah firmalarına oldukça yüklü sipariş almışlardır. Birçoğu Krupp'un Türkiye ticarî temsilciliği gibi çalışmışlardır. Hatta Türk ordusunun durumu, Türklerin toplumsal yapısı, siyasî, kültürel vb. özellikleri konularında Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdikleri raporlarla ülkelere en iyi şekilde hizmet etmişlerdir. Alman İmparatoru II. Wilhelm ve hükümet üyeleri de, Krupp firmasını Türkiye'deki rakipleri karşısında kollamışlar ve Deutsche Bank gibi sermaye çevrelerine de destekletmişlerdir.

Sonuç olarak, Sultan II. Abdülhamid döneminde Alman silah firmaları ve bilhassa Krupp, Osmanlı Devleti'ne top ve diğer silah mühimmatı satarken, Alman diplomatlar (Büyükelçi, Konsolos, Maslahatgüzar vb.leri), askeri danışman/öğretmen subaylar (bilhassa Goltz Paşa ve askeri ataşeler) ve sermaye grupları (özellikle Deutsche Bank'ın başını çektiği konsorsiyum) tarafından desteklenmiştir. Diplomatlar, siyasî zemini hazırlarken, Goltz Paşa orduda modernleşme adı altında yeni silah siparişlerinin verilmesinde etkili oluyor, malî sorunu da Deutsche Bank çözüyordu.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

Yıldız Perakende, *Askerî Maruzat* (Y. PRK. ASK.).

Yıldız Perakende, *Arzuhal Jurnal* (Y. PRK, AZJ.).

Yıldız Perakende, *Maliye Nezareti Maruzatı* (Y. PRK. ML.).

Yıldız Perakende, *Başkitabet Dairesi Maruzatı* (Y. PRK. BŞK.).

Yıldız Perakende, *Mütenevvi Maruzat* (Y. Mtv.).

Yıldız Tasnifi, *Sadaret Hususi Maruzat Evrakı* (Y.A. HUS.).

II. Kitap ve Makaleler

BEŞİRLİ, Mehmet, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin Osmanlı Stratejileri: İttihatçılar ve Alman Nüfuzunun Tanınması", *Türkler*, C. 13, Ankara 2002.

BEYDİLLİ, Kemal, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar – XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri -*, İstanbul 1985.

BOELCKE, Willi, *Krupp und die Hohenzollern. Krupp-Korrespondenz mit Kaiser, Kabinettschefs und Ministern 1850-1918*, Frankfurt 1970.

EARLE, E. Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı* (Çev: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.

FULTON, L. Bruce, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (Editör: Marian Kent), İstanbul 1999.

- GOLTZ, Colmar von der, *Denkwürdigkeiten* (Yayın: Friedrich von der Goltz ve Wolfgang Foerster), 2. Baskı, Berlin 1932.
- HALLGARTEN, George W.F., *Imperialismus vor 1914*, Cilt 1, 2. Baskı, München 1963.
- HELFFERICH, Karl, *Die deutsche Türkenpolitik*, Berlin 1921.
- HOLBORN, Hajo, “Deutschland und die Türkei 1878-1890”, *Archiv für Politik und Geschichte*, Cilt 3, Berlin 1926.
- İLGÜREL, Mücteba, “Yeniçeriler”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul 1986.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Tarihte Türkler ve Almanlar*, İstanbul 1988.
- KÖMÜRÇAN, Kırkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihi*, İstanbul 1966.
- KÖSSLER, Armin, *Aktionsfeld Osmanisches Reich. Die Wirtschaftsinteressen des Deutschen Kaiserreiches in der Türkei 1871-1908*, New York 1981.
- KRAUSE, Johann, *Deutsch-Türkisch Handelbeziehungen*, Jena 1901.
- MENNE, Bernhard, *Krupp, Deutschlands Kanonenkönige*, Zürich 1937.
- ORTAYLI, İlber, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 2. Baskı İstanbul 1981.
- RATHMAN, Lothar, *Berlin-Bağdat. Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi* (Çev.: Ragıp Zarakolu), İstanbul 1982.
- SANDER, Oral; FİŞEK, Kurthan, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk - ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, 1828-1925*, İstanbul 1977.
- SCHÖLCH, Alexandr, “Wirtschaftliche Durchdringung und politische Kontrolle durch die europäischen Mächte im Osmanischen Reich (Konstantinopel, Kairo, Tunis),” *Geschichte und Gesellschaft*, 1, 1975.
- SCHÖLLGEN, Gregor, *Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*, München 1984.
- SEIDENZAHL, Fritz, *100 Jahre Deutsche Bank 1870-1970*, Frankfurt am Main 1970.
- SULTAN ABDÜLHAMİD, *Siyasî Hatıratım*, 5. Baskı, İstanbul 1987.
- TRUMPENER, Ulrich, “Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (Editör: Marian Kent), İstanbul 1999.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “XIX. Yüzyıldaki Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti”, *Pax Ottomana. Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Haarlem-Ankara 2001, s. 347-361.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995.

WALLACH, Jehuda L., *Bir Askeri Yardımın Anatomisi. Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, (Çev.: Fahri Çeliker), Ankara 1985.

YILMAZ, Veli, *İnci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul 1993.

DİPNOTLAR

- ¹ Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar – XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri -*, İstanbul 1985, s. 47-78; Armin Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich. Die Wirtschaftsinteressen des Deutschen Kaiserreiches in der Türkei 1871-1908*, New York 1981, s. 106.
- ² Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi. Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919*, (Çev.: Fahri Çeliker), Ankara 1985, s. S. 7.
- ³ Mücteba İlgürel, “Yeniçeriler”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, MEB Basımevi, İstanbul 1986, s. 394.
- ⁴ J. Wallach, aynı eser, s. 7-19.
- ⁵ Aynı eser, s. 21.
- ⁶ Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Glecihgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*, München 1984, s. 35. Ayrıca bu subayların Türkiye’de kaldıkları süre içinde başarılı olup olmadıkları konusunda zaman zaman görüşleri sürülmüştür. Örneğin, Avusturyalı Zerbs 1869’da Türkiye’de görev yapan Fransız ve Prusya kökenli subayların, Türk dilini öğrenememelerinden ötürü ordunun modernleşmesine pek fazla katkıları olmadığını, yani başarısız olduklarını ileri sürüyordu. J. Wallach, aynı eser, s. 22. Alman subaylarının Türkiye’deki başarısızlıkları ve nedenleri konusundaki bir değerlendirme için bk. İlber Ortaylı, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, 2. Baskı İstanbul 1981, s. 76-77.
- ⁷ Oral Sander, Kurtan Fişek, *ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk - ABD Silah Ticaretinin İç Yüzü, 1828-1925*, İstanbul 1977, s. 26.
- ⁸ Aynı eser, s. 18.
- ⁹ Alman İmparatarluk dönemi tarihinde Krupp Firması Avrupa’nın en büyük silah üreticilerinden biriydi. Özellikle 30 yıl savaşlarından sonra Krupp, Essen’de bir silah firması olarak sivrilmiş, daha sonraki süreçte de Avrupa’nın modern bir “Top Kralı (Kanonenkönige)” olmuştu. Friedrich Krupp (1787-1826), bir grup Alman müteşebbis ile Ren Westfalya’da ağır sanayii dalında çalışıyordu. Barışın imzalanmasından sonra, Fransızlarla birlikte Essen’de yine ağır sanayiide demirdöküm işleri yapmaya başladı. Oğlu Alfred Krupp (1812-887) döneminde ise firma hızla gelişerek, top konusunda gerçek anlamda krallığını ilan etti ve XIX. yüzyılın ortalarından itibaren dünyaya modern tekniklerle döktüğü topları ihraç etmeye başladı. İlk büyük siparişi 36 top ile Mısır Hidivi’nden aldı. Daha sonra Krupp, vatansever duygularla Prusya’ya da 300 top imal etti. Prusya’nın 1866’da Avusturya ve 1870’de de Fransa ile savaşlarında Krupp’un topları Prusya ordusunun vuruş gücünü artıran en büyük etmenler olarak görüldü. Böylece 1870 ve 80’li yıllarda top alanında Ruhr bölgesi dünya pazarının en büyük top üreticisi durumuna geldi. Krupp Firması, 80’li yıllardan itibaren hem iç hem de dış rekabete rağmen bir top monopolü oluşturdu. 1874’lerden itibaren de Rus-

- ya, Türkiye, Çin, Japonya, Brezilya, Şili ve Arjantin gibi kriz bölgeleri Krupp toplarının en önemli alıcıları durumuna geldiler. 1887 yılında Alfred Krupp öldüğünde Krupp 24.576 top üretmişti. Bunların 10.666'ı Alman İmparatorluğu için üretilmiş, geri kalan 13.910 adedi de ihraç edilmişti. Oğlu Fritz Krupp (1854-1902) döneminde ise Krupp Firması daha da gelişti. 1889 ile 1902 yılları arasında Krupp dünya top pazarının % 70'lik bir bölümünü ele geçirmişti. Aynı yıllar arasında çeşitli kalibrelere 16.000 adet top sattı. XIX. yüzyılın sonunda gemi üretimine de başladı ve kısa sürede önemli bir yere ulaşarak, Almanya'nın denizlerde de İngiltere'ye rakip olmasında önemli bir rol oynadı. A. Kössler aynı eser, s. 92-93. 1895'de Krupp'un vergilendirilmiş geliri 119 milyon Mark iken 1902'de 187 milyon Marka ulaşmıştı. Bk. Bernhard Menne, *Krupp, Deutschlands Kanonenkönige*, Zürich 1937, s. 187. Ayrıca Krupp'un tarihi için ayrıntılı bilgi için bk. aynı eser.
- 10 G. Schöllgen, aynı eser, s. 39.
- 11 Bu iki firma daha sonra Deutsche Waffen-und Munitionsfabriken'le birleşti. Bk. Ulrich Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (Editör: Marian Kent), İstanbul 1999, s. 137.
- 12 J. Wallach, aynı eser, s. 22.
- 13 G. Schöllgen, aynı eser, s. 39.
- 14 J. Wallach, aynı eser, s. 22.
- 15 A. Kössler, aynı eser, s. 111-112.
- 16 Sultan Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, 5. Baskı, İstanbul 1987, s. 127-128.
- 17 Mehmet Beşirli, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Büyük Güçlerin Osmanlı Stratejileri: İttihatçılar ve Alman Nüfuzunun Tanınması", *Türkler*, C. 13, Ankara 2002, s. 321.
- 18 İ. Ortaylı, aynı eser, s. 52-58.
- 19 Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Almanlar*, İstanbul 1988, s. 48-49.
- 20 Alexandr Schölch, "Wirtschaftliche Durchdringung und politische Kontrolle durch die europäischen Mächte im Osmanischen Reich (Konstantinopel, Kairo, Tunis)," *Geschichte und Gesellschaft*, 1, 1975, s. 437.
- 21 Hajo Holborn, *Deutschland und die Türkei 1878-1890*", *Archiv für Politik und Geschichte*, Cilt 3, Berlin 1926, s. 5.
- 22 Karl Helfferich, *Die deutsche Türkenpolitik*, Berlin 1921, s. 5.
- 23 E. Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı* (Çev: Kasım Yargıcı), Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 51.
- 24 Osmanlı azınlıklarının çıkardığı krizlerde özellikle İngiltere Türk diplomatlara baskı uyguluyordu. Ermeni sorunu, Hırvatistan krizi ve diğer balkan sorunlarında Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktan geri kalmıyor, parçalanmayı tetikliyordu. Bk. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, İstanbul 1995, s.357-363.
- 25 Kaehler, 14 Haziran 1882'de Tuğgeneral (Mirliva) oldu. Kısa süre sonra da Korgeneral yapılarak padişah yaverliğine getirildi. 1885'de öldüğünde Mareşalliğe (Müşir) yükseltilmişti. Kaehler, 14 Haziran 1882'de Tuğgeneral (Mirliva) oldu. Kısa süre sonra da Korgeneral yapılarak padişah yaverliğine getirildi. 1885'de öldüğünde Mareşalliğe (Müşir) yükseltilmişti. Kaehler, Türkiye'de kaldığı üç yıl içinde Alman silah endüstrilerinin Osmanlı pazarına girmesine ve silah siparişleri almasına çok çaba sarf etti. 1882 yılında Osmanlı Hükümeti'nin Krupp firmasına çeşitli çaplarda top siparişi vermesinde de etkili oldu. J. Wallach, aynı eser, s. 30-33; İ. Ortaylı, aynı eser, s. 75. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende, Askeri Maruzat (Y. PRK.

- ASK.), Gömlek no.12, Belge no. 51 (Bundan sonra BOA, Y.PRK.ASK., 12/51 şeklinde kısaltmaları ile gösterilecektir).
- 26 G. Schöllgen, aynı eser, 35.
- 27 R. Uçarol, aynı eser, s. 257-366.
- 28 G. Schöllgen, aynı eser, s. 37.
- 29 A. Kössler, aynı eser, s. 118-119.
- 30 Goltz Paşa, bu dönemde adeta Alman silah sanayiinin Osmanlı ülkesine taşınmasına aracılık eden bir “figür” rolü oynuyordu. Colmar von der Goltz, *Denkwürdigkeiten* (Yayın: Friedrich von der Goltz ve Wolfgang Foerster), 2. Baskı, Berlin 1932, s.124; Zekeriya Türkmen “XIX. Yüzyıldaki Silahlanma Yarışında Osmanlı Devleti”, *Pax Ottomana. Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Haarlem-Ankara 2001, s. 354.
- 31 Lothar Rathmann, *Berlin-Bağdat. Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi* (Çev.: Ragıp Zarakolu), İstanbul 1982, s. 31.
- 32 BOA, Y. PRK. ASK., 30/24.
- 33 Krupp arşivinden naklen G. Schöllgen, aynı eser, s. 37.
- 34 Aynı eser, s.35.
- 35 BOA, Y. PRK. ASK., 30/24.
- 36 BOA, Y.PRK.BŞK., 10/91.
- 37 L. Rathmann, aynı eser, s. 31; Johann Krause, *Deutsch-Türkisch Handelbeziehungen*, Jena 1901, s. 102; G. Schöllgen, aynı eser, s. 37, İ. Ortaylı, aynı eser, s. 82.
- 38 A. Kössler, aynı eser, s. 121.
- 39 Kirkor Kömürçan, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihi*, İstanbul 1966, s. 85-86.
- 40 George W. F. Hallgarten, *Imperialismus vor 1914*, Cilt 1, 2. Baskı, München 1963, s. 269, dipnot.
- 41 A. Kössler, aynı eser, s. 122.
- 42 Aynı eser, s. 120.
- 43 G. W.F. Hallgarten, aynı eser, I, s. 267.
- 44 A. Kössler, aynı eser, s. 122.
- 45 BOA, Y. PRK. ML., 7/29.
- 46 L. Rathmann, aynı eser, s. 32.
- 47 Aynı eser, s. 32.
- 48 A. Kössler, aynı eser, s. 175.
- 49 Aynı eser, s. 175.
- 50 BOA, Y. PRK.AZJ., 25/5.
- 51 G. Schöllgen, aynı eser, s. 37.
- 52 A. Kössler, aynı eser, s. 179.
- 53 Aynı eser, s. 179.
- 54 J. Wallach, aynı eser, s. 67.
- 55 Golt Paşa, II. Abdülhamid döneminde Türkiye’de 12 yıl kaldı. Ancak II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türk ordusuna danışmanlık yapmak üzere tekrar 1909 Ekim ortalarından Ocak 1910 ortalarına kadar yaklaşık üç ay kaldı. Bk J. Wallach, aynı eser, s. 86.
- 56 Deutsche Bank’ın Alman sermayesinin lideri olarak kredi teşvikleri için bk. Fritz Seidenzahl, *100 Jahre Deutsche Bank 1870-1970*, Frankfurt am Main 1970.

- 57 Krupp'a Alman siyasî ve ekonomik desteği için bk. Willi Boelcke, *Krupp und die Hohenzollern. Krupp-Korrespondenz mit Kaisern, Kabinettschefs und Ministern 1850-1918*, Frankfurt 1970.
- 58 J. Wallach, aynı eser, s. 71.
- 59 G. W.F. Hallgarten, aynı eser, I, s. 478.
- 60 Veli Yılmaz, *İnci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar*, İstanbul 1993, s. 45.
- 61 U. Trumpener, aynı makale, s. 137.
- 62 A. Kössler, aynı eser, s. 179.
- 63 U. Trumpener, aynı makale, s. 137-138.
- 64 İngiliz Armstrong silah firması, 1845'de William Armstrong ve James Rendel tarafından Elswick'te kurulmuş ve 1883'de anonim şirkete dönüştürülmüş bir firmaydı. A. Kössler, aynı eser, s. 248, dipnot 23.
- 65 Aynı eser, s. 71.
- 66 Aynı eser, s. 249.
- 67 Aynı eser, s. 249.
- 68 Aynı eser, s. 251.
- 69 Aynı eser, s. 252.
- 70 L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (Editör: Marian Kent), İstanbul 1999, s. 179.
- 71 Anlaşmanın metni için bk. BOA, Y. PRK. ASK., 227/133.
- 72 BOA, Y. PRK. ASK., 227/133.
- 73 BOA, Y. PRK. ASK., 228/74.
- 74 BOA, Y. A. HUS., 500/67.
- 75 BOA, Y. A. HUS., 510/57.
- 76 BOA, Y. PRK. ASK., 234/55. Yine 3 Mart 1906 tarihli bir belgede de ilgili askerî teçizatların tutarı şirketlerin İstanbul'daki hesaplarına intikal ettirilmiştir. Bk. BOA, Y. Mtv, 284/24.
- 77 A. Kössler, aynı eser, s. 254.
- 78 BOA, Y. PRK, ASK., 256/83. 91 batarya seri atışlı topların ödeme şeklinin nasıl yapıldığı ve geri kalanın nasıl yapılacağı için bk. BOA, Y. PRK. ASK., 207/54.
-